

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Закарпатський угорський університет ім. Ференца Ракоці II
Комунальний заклад вищої освіти «Академія культури і мистецтв»
Закарпатської обласної ради

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
Transcarpathian Hungarian University Ferenc Rakoczi II
Municipal Institution of Higher Education
«Academy of Culture and Arts» of the Zakarpattia Regional Council

НАУКОВІ ЗАПИСКИ ACADEMIC NOTES

**Серія:
Педагогічні науки**

**Series:
Pedagogical Sciences**

**Випуск 24 (2026)
Edition 24 (2026)**

**Ужгород – 2026
Uzhhorod – 2026**

*Друкується за рішенням вченої ради Закарпатського угорського університету ім. Ференца Ракоці II
(протокол № 11 від 29 травня 2026 року)*

*Друкується за рішенням вченої ради Комунального закладу вищої освіти
«Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради
(протокол № 12 від 28 травня 2026 року)*

Н 34 Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Випуск 24 / Ред. кол.: В. Ф. Черкасов, О. А. Біда, Н. І. Шетеля та ін. Ужгород-Кропивницький : Видавництво «Код». 2026. 185 с.

ISBN 978-617-653-092-3

Збірник призначений для використання науковцями, викладачами, аспірантами, студентами. У виданні Наукові записки. Серія : Педагогічні науки висвітлено результати досліджень із широкого кола проблем. Збірник орієнтований на розкриття сучасних тенденцій вивчення історії освіти, мистецтвознавства, педагогіки та психології. Основна мета видання – надати можливість, насамперед, молодим вченим опублікувати результати наукових досліджень у педагогічній галузі.

Рецензенти:

Довга Т. Я., доктор педагогічних наук, професор (м. Кропивницький).
Чистякова Л. О., доктор педагогічних наук, професор (м. Кропивницький).

«Наукові записки. Серія: Педагогічні науки» включено до Переліку наукових фахових видань України категорії «Б» (галузь знань: Освіта/Педагогіка), згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 491 від 27.04.2023.

Збірник зареєстровано в міжнародних наукометричних базах Index Copernicus, Google Scholar, WorldCat, Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, публікаціям присвоюється ідентифікатор цифрового об'єкта DOI

Редколегія:

Науковий редактор:

Черкасов В. Ф. – доктор педагогічних наук, професор Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Заступник наукового редактора:

Біда О. А. – доктор педагогічних наук, професор Закарпатського угорського університету ім. Ференца Ракоці II

Відповідальний секретар:

Агій Я. Ю. – кандидат економічних наук, доцент Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Редакційна колегія:

Анточ Д. І. – кандидат психологічних наук, доцент, Тираспільський державний університет, Кишинів, Республіка Молдова

Гундаренко О. В. – кандидат філологічних наук, старший викладач Жилінського університету, Словаччина

Клім-Клімашевська А. – доктор педагогічних наук, професор Природничо-гуманітарного університету в Седльцах, Республіка Польща

Кучай Т. П. – доктор педагогічних наук, професор Закарпатського угорського університету ім. Ференца Ракоці II

Кучай О. В. – доктор педагогічних наук, професор Мазовецької академії в Плоцьку, Республіка Польща

Полубоярина І. І. – доктор педагогічних наук, професор Київської муніципальної академії музики ім. Р. М. Глієра

Смирнова Т. А. – доктор педагогічних наук, професор Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Марусинець М. М. – доктор педагогічних наук, професор, директор департаменту освіти і науки, молоді та спорту Закарпатської обласної державної адміністрації

Мозгальова Н. Г. – доктор педагогічних наук, професор Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Млинарчук -

Соколовська А. – габілітований доктор педагогічних наук, доцент Білостоцького університету, Республіка Польща

Хусайнова Г. А. – кандидат педагогічних наук, професор Казахського національного університету мистецтв м. Нур-Султан

Чичук А. П. – доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри педагогіки і психології, Закарпатського угорського інституту ім. Ференца Ракоці II

Шайгозова Ж. Н. – кандидат педагогічних наук, доцент Казахського національного педагогічного університету імені Абая

Шандрук С. І. – доктор педагогічних наук, професор Української державної льотної академії

Шетеля Н. І. – доктор педагогічних наук, професор Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради

Щолокова О.П. – доктор педагогічних наук, професор Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

Статті подано в авторській редакції

ISBN 978-617-653-092-3

*Published by the decision of the Academic Council of the Transcarpathian Hungarian University named after Ferenc Rakoczi II (Minutes № 11 of 29 May 2026)
«Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council (Minutes № 12 of 28 May 2026)*

A 34 **Academicnotes. Series:** Pedagogical Sciences. Edition 24 / Ed. board: V. F. Cherkasov, O. A. Bida, N. I. Shetelya, etc. Uzhhorod-Kropivnytskyi: Publishing house «Kod», 2026. 185 p.

ISBN 978-617-653-092-3

The collection is intended for use by scientists, teachers, graduate students, and students. In the publication ScientificNotes. Series: Pedagogical sciences highlights the results of research on a wide range of problems. The collection is aimed at revealing modern trends in the study of the history of education, art history, pedagogy and psychology. The main purpose of the publication is to provide an opportunity, first of all, to young scientists to publish the results of scientific research in pedagogical fields.

Reviewers:

Dovga T. Ya., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kropivnitskyi).
Histyakova L. O., Doctor of Pedagogical Sciences, Professor (Kropivnitskyi).

«Academic Notes. Series: Pedagogical Sciences» is included in the List of Scientific Professional Publications of Ukraine, category «B» (field of knowledge: Education/Pedagogy), Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine №491 of 27.04.2023

The collection is registered in the international catalogues of periodicals and database Index Copernicus, Google Scholar, World Cat, National Library of Ukraine named after V. I. Vernadsky, publications are as signed a DOI digital object ID

Editorial Board:

Scientific editor:

Cherkasov V. F. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Deputy scientific editor:

Bida O. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Transcarpathian Hungarian University Ferenc Rakoczi II

Responsible secretary:

Agiy Ya. Yu. – Candidate of Economic Sciences, Associate Professor, Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Editorial board:

Antoci D. I. – Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Tiraspol State University, Chisinau, Republic of Moldova

Gundarenko O. V. – Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, University of Žilina, Slovakia

Klim-Klimashevskaya A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Natural-humanitarian University of Siedlce, Republic of Poland

Kuchai T. P. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Transcarpathian Hungarian University Ferenc Rakoczi II

Kuchay O. V. – Habilitated Doctor, Professor of the Mazovian University in Plock, Republic of Poland

Poluboyarina I. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Kiev Municipal Academy of Music. R. M. Gliera

Smirnova T. A. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Marusinets M. M. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor Director of the Department of Education and Science, Youth and Sports of the Transcarpathian Regional State Administration

Mozgalova N. G. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Vinnytsia State Pedagogical University named after Mykhailo Kotsyubynsky

Mlynarczuk -

Sokolowska A. – Habilitation Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, University of Białystok, Republic of Poland Doctor of

Khusainova G. A. – Candidate of Pedagogical Sciences, Professor of the Kazakh National University of Arts in Nur-Sultan

Chichuk A. P. – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Transcarpathian Hungarian University named after Ferenc Rakoczi II

Shaigozova Zh. N. – Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Kazakh National Pedagogical Abay University

Shandruk S. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, of the Ukrainian State Flight Academy

Shetelya N. I. – Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council

Shchokolova O. P. – Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanova

The article is submitted in the author's edition

ISBN 978-617-653-092-3

© Transcarpathian Hungarian University after Ferenc Rakoczi II, 2026

© Communal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council, 2026

ЗМІСТ

ЗОРОЧКИНА Тетяна Сергіївна, ЗДІР Дарина Русланівна, САВИЦЬКА Олена Сергіївна. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ОСВІТІ	8-12
МІНЕНОК Антоніна Олексіївна, КИСЛА Оксана Федосіївна. ФОРМУВАННЯ ОРГАНІЗАЦІЙНО-УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ В УМОВАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ТА НЕВИЗНАЧЕНОСТІ	12-18
МОМОТ Олена Олегівна, ЗАЙЦЕВА Юлія Вікторівна, НОВІК Сергій Миколайович. ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я У СИСТЕМІ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ	18-24
РОМАНЮК Світлана Захарівна. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ НАВЧАННЯ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ: ПРОПОЗИЦІЇ ДО ЗМІСТУ І МЕТОДИКИ РЕАЛІЗАЦІЇ	24-32
ЧЕРКАСОВ Володимир Федорович, БРОДА Андрій Володимирович, ТОВАРНИЦЬКА Євгенія Михайлівна. РЕАЛІЗАЦІЯ ІМПРОВІЗАЦІЙНОГО ПІДХОДУ В АНСАМБЛЕВІЙ ГРІ ПІД ЧАС ПРОХОДЖЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ	33-39
ЮНИК Іван Дмитрович, ЮНИК Дмитро Григорович. ІДЕНТИЧНІСТЬ БРЕНДУ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОГО ПРАЦІВНИКА ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ	40-44
АНДРІЙЦЬО Василь Михайлович, КУЦИК Олександр Петрович, МЕЛЬНИЧУК Олег Троянович. ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК ОСНОВ СЦЕНІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ТА РЕЖИСУРИ МАСОВИХ ДОЗВІЛЛЄВИХ ПРАКТИК У ПРОЦЕСІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОБОТИ ТВОРЧОГО КОЛЕКТИВУ ..	45-51
АТРОШЕНКО Тетяна Юріївна, КІРОВА Дар'я Олексіївна. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ	51-57
БАЯНОВСЬКА Марія Романівна. ШКІЛЬНА МИСТЕЦЬКА ОСВІТА ТА ЇЇ ВПЛИВ НА ДУХОВНЕ ВИХОВАННЯ МОЛОДІ	58-66
БЕРЕГСАСІ Аніко Ференцівна, ЧИЧУК Антоніна Петрівна, КУЧАЙ Тетяна Петрівна. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ	66-71
БОРИСЬОНОК Максим Олегович, БЄЛЯЄВА Наталія Петрівна. ФОРМУВАННЯ ІШІ-КОМПЕТЕНТНОСТІ ЯК СКЛАДНИКА АКАДЕМІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ	72-76
ГОРЛОВА Анастасія Василівна, АНІСІМОВА Олена Едуардівна, КАЗАННІКОВА Олена Василівна. СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ПЕДАГОГА В КРИЗОВИХ УМОВАХ: АСПЕКТИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ	77-82
ГУРЕЦЬ Олександр Васильович, БОРКО Ігор Миколайович, КОВАЛЬ Микола Олексійович. РОЗВИТОК ФАХОВОЇ САМОСТІЙНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ ВОКАЛЬНОГО НАВЧАННЯ	83-88
ЖЕЙНОВА Світлана Сергіївна. ФОРМУВАННЯ ОСНОВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА	89-95

ЗАВІТРЕНКО Долорес Жораївна. ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ	95-101
КАЛЮЖКА Наталія Сергіївна, СИМОНОВИЧ Владислав Павлович. СТРУКТУРА ТА ЗМІСТ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СФЕРІ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ.....	101-108
КОЖЕВНИКОВА Лариса Василівна. МУЗИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ: ОПЕРАЦІЙНА СКЛАДОВА	108-113
КОСІНОВА Олена Миколаївна, ЧОРНА Кристина Василівна. ЕСТЕТИЧНИЙ ІНТЕЛЕКТ: ФУНДАМЕНТ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ МИТЦІВ	114-119
ЛЯХОВСЬКА Юлія Олегівна. ЧАТ-БОТИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МЕРЕЖЕВОЇ КОМУНІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ	119-124
МУРОВАНА Ірина Володимирівна, МОЩАК Максим Владиславович, ДОЛБНЯ Олеся Михайлівна. ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ОРГАНІЗАЦІЇ МИСТЕЦЬКИХ, КОНКУРСНО-ІГРОВИХ ТА СПОРТИВНИХ ЗАХОДІВ У СФЕРІ ДОЗВІЛЛЯ	124-130
ТРОЦЬКИЙ Руслан Сергійович, КРИШТАЛЬ Сергій Миколайович, КОЗИНЕЦЬ Сергій Петрович. ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ІНТЕГРАЦІЇ ТАКТИКО-СПЕЦІАЛЬНОЇ, ЛІДЕРСЬКОЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ СЕКТОРУ БЕЗПЕКИ І ОБОРОНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	131-136
КУМЕДА Олена Павлівна, ФЕДІРКО Каріна Юріївна. ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ СТАРШОЇ ШКОЛИ НА МАТЕРІАЛІ ФОНЕТИЧНИХ І ГРАМАТИЧНИХ РИС ДІАЛЕКТИЗМІВ	137-142
ВИШНЕВСЬКА-МАРКОВИЧ Анастасія Едуардівна. ХУДОЖНЬО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ СТУДЕНТІВ БАКАЛАВРАТУ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ	142-147
ЗЕЛІНКА Валентина Степанівна. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ХОЛІСТИЧНОГО ПІДХОДУ У ВОКАЛЬНІЙ ПІДГОТОВЦІ СТУДЕНТІВ ТА ЙОГО РЕАЛІЗАЦІЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ПРАКТИЦІ	147-153
НЕГРІЙ Ірина Іванівна. ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ОСНОВ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	153-159
РОЗІН Владислав Мойсейович, АНДРІЙСЬКА Тетяна Сергіївна, ФЕДЦОВА Людмила Іванівна. РОЗКРИТТЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	160-166
ТАЗІНГЕР Андрій Іванович. МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ ДИРИГЕНТСЬКОЇ ТЕХНІКИ У СТУДЕНТІВ У КЛАСІ ХОРОВОГО ДИРИГУВАННЯ	167-172
ЧЕТВЕРТАК Єва Сергіївна. ФЕНОМЕН ВИКОНАВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ ЯК НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	172-177
ЯРОВА Людмила Вікторівна, ХИЖУН Оксана Борисівна, КАЧУР Артур Іванович. ХОРЕОГРАФІЯ У КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРФОРМАНСУ: ДИНАМІКА ХУДОЖНИХ ПРОЦЕСІВ	178-184

CONTENTS

ZOROCHKINA Tetiana Sergiivna, ZDIR Daryna Ruslanivna, SAVYTSKA Olena Serhiivna. MODERN APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF SCIENTIFIC RESEARCH IN SPECIAL EDUCATION.....	8-12
MINENOK Antonina Oleksiivna, KYSLA Oksana Fedosiivna. FORMATION OF ORGANIZATIONAL AND MANAGERIAL COMPETENCE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHERS IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND ETHICAL RESPONSIBILITY	12-18
MOMOT Olena Olegivna, ZAITSEVA Yuliia Viktorivna, NOVIK Serhii Mykolayovych. TECHNOLOGIES FOR FORMING A CULTURE OF HEALTH IN THE SYSTEM OF PHYSICAL EDUCATION	18-24
ROMANIUK Svitlana Zachariivna. FORMATION OF SOCIAL COMPETENCE OF STUDENTS THROUGH ENGLISH LANGUAGE TEACHING: SUGGESTIONS FOR CONTENT AND IMPLEMENTATION METHODS	24-32
CHERKASOV Volodymyr Fedorovych, BRODA Andriy Volodymyrovych, TOVARNYTSKA Evgenia Mykhailivna. IMPLEMENTATION OF AN IMPROVISATION APPROACH IN ENSEMBLE PLAY DURING PEDAGOGICAL PRACTICE	33-39
YUNYK Ivan Dmytrovych, YUNYK Dmytro Grygorovych. BRAND IDENTITY OF A SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL EMPLOYEE OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION	40-44
ANDRIYTSIO Vasyl Mykhailovych, KUTSYK Oleksandr Petrovych, MELNYCHUK Oleh Troyanovich. INTERCONNECTION BETWEEN THE BASIS OF STAGE SKILL AND DIRECTION OF MASS ENTERTAINMENT PRACTICES IN THE PROCESS OF ORGANIZING THE WORK OF A CREATIVE TEAM	45-51
ATROSHENKO Tetyana Yuriivna, KIROVA Darya Oleksiivna. THEORETICAL PRINCIPLES OF RESEARCHING BULLYING IN THE TEENAGER ENVIRONMENT	51-57
BAYANOVSKA Maria Romanivna. SCHOOL ART EDUCATION AND ITS INFLUENCE ON THE SPIRITUAL EDUCATION OF YOUTH	58-66
BEREGSZÁSZI Anikó Ferentsivna, CHYCHUK Antonina Petrivna, Kuchai Tetyana Petrivna. SOCIAL AND PEDAGOGICAL SUPPORT OF FOREIGN STUDENTS IN THE HIGHER EDUCATION SYSTEM OF THE GREAT BRITAIN	66-71
BORYSONOK Maksym Olehovych, BIELIAIEVA Nataliia Petrivna. DEVELOPING AI COMPETENCIES AS A COMPONENT OF THE ACADEMIC CULTURE OF FUTURE PROFESSIONALS.....	72-76
HORLOVA Anastasiya Vasylivna, ANISIMOVA Olena Eduardivna, KAZANNIKOVA Olena Vasylivna. STRESS RESISTANCE OF A TEACHER IN CRISIS CONDITIONS: ASPECTS OF PROFESSIONAL TRAINING	77-82
HURETS Oleksandr Vasylovych, BORKO Ihor Mykolaiovych, KOVAL Mykola Oleksiiovych. THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' PROFESSIONAL INDEPENDENCE IN THE PROCESS OF VOCAL TRAINING	83-88
ZHEYNOVA Svitlana Serhiivna. FORMATION OF THE FOUNDATIONS OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY IN SENIOR PRESCHOOL CHILDREN THROUGH MUSICAL ART	89-95

ZAVITRENKO Dolores Zhoraivna. INNOVATIVE FORMS OF ORGANIZING LEISURE ACTIVITIES FOR CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS	95-101
KALIUZHKA Nataliia Serhiivna, SYMONOVYCH Vladyslav Pavlovych. STRUCTURE AND CONTENT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE COMPETENCE OF FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS IN THE SYSTEM OF HIGHER PEDAGOGICAL EDUCATION	101-108
KOZHEVNIKOVA Larisa Vasylivna. MUSICAL AND EDUCATIONAL WORK OF THE FUTURE MUSIC ART TEACHER IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS: THE OPERATIONAL COMPONENT	108-113
KOSINOVA Olena Mykolayivna, CHORNA Kristina Vasylivna. AESTHETIC INTELLIGENCE: THE FOUNDATION OF PROFESSIONAL TRAINING FOR FUTURE ARTISTS	114-119
LYAKHOVSKA Yulia Olegivna. CHAT-BOTS AS A TOOL FOR FORMING PROFESSIONAL NETWORK COMMUNICATION OF FUTURE FOREIGN LANGUAGE TEACHERS	119-124
MUROVANA Iryna Volodymyrivna, MOSHCHAK Maksym Vladislavovich, DOLBNYA Olesya Mykhailivna. INNOVATIVE APPROACHES TO THE ORGANIZATION OF ARTISTIC, COMPETITIVE-GAMES AND SPORTS EVENTS IN THE LEISURE SPHERE 125	124-130
TROTSKYI Ruslan Serhiyovych, KRYSHAL Serhii Mykolayovych, KOZYNETS Serhii Petrovych. PEDAGOGICAL FOUNDATIONS FOR INTEGRATING TACTICAL-SPECIAL, LEADERSHIP, AND PSYCHOLOGICAL TRAINING OF PROFESSIONALS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS OF THE SECURITY AND DEFENCE SECTOR UNDER MARTIAL LAW	131-136
KUMEDA Olena Pavlivna, FEDIRKO Karina Yuriivna. FORMATION OF CULTURAL AND LINGUISTIC COMPETENCE OF HIGH SCHOOL STUDENTS BASED ON PHONETIC AND GRAMMATICAL FEATURES OF DIALECTISMS	137-142
VYSHNEVSKA-MARKOVYCH Anastasiia Eduardivna. ARTISTIC AND PEDAGOGICAL ASPECTS OF THE FORMATION OF CONDUCTING SKILLS OF BACHELOR'S STUDENTS IN THE CONDITIONS OF MODERN ART EDUCATION	142-147
ZELINKA Valentyna Stepanivna. THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF THE HOLISTIC APPROACH IN VOCAL TRAINING OF STUDENTS AND ITS IMPLEMENTATION IN PEDAGOGICAL PRACTICE	147-153
NEHRII Iryna Ivanivna. PREPARATION OF FUTURE PRESCHOOL TEACHERS FOR THE FORMATION OF THE FOUNDATIONS OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY IN OLDER PRESCHOOL CHILDREN .	153-159
ROZIN Vladislav Moiseyovych, ANDRIIVSKA Tetiana Serhiivna, FEDTSOVA Ludmyla Ivanivna. UNLEASHING THE CREATIVE PERSONALITY WITHIN THE CONTEXT OF THE EDUCATIONAL PROCESS	160-166
TAZINGER Andriy Ivanovich. METHODS FOR DEVELOPING CONDUCTING TECHNIQUES IN STUDENTS IN CHORAL CONDUCTING CLASSES	167-172
CHETVERTAK Yeva Serhiivna. THE PHENOMENON OF PERFORMANCE CULTURE AS A SCIENTIFIC AND PEDAGOGICAL PROBLEM	172-177
YAROVA Lyudmila Viktorivna, KHIZHUN Oksana Borysivna, KACHUR Artur Ivanovich. CHOREOGRAPHY IN THE CONTEXT OF UKRAINIAN PERFORMANCE: DYNAMICS OF ARTISTIC PROCESSES	178-184

мистецтв» Закарпатської обласної ради, заслужений артист України.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців в галузі культури та мистецтва.

МЕЛЬНИЧУК Олег Троянович – викладач кафедри мистецьких дисциплін Комунального закладу вищої освіти «Академія культури і мистецтв» Закарпатської обласної ради.

Наукові інтереси: професійна підготовка фахівців в галузі культури та мистецтва.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ANDRIYTSO Vasyl Mykhailovych – candidate of art history, associate professor at the Department of Art Disciplines of the Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Zakarpattia Regional Council, Honored Worker of Culture of Ukraine of the Zakarpattia Regional Council.

Circle of scientific interests: professional training of specialists in the field of culture and art.

KUTSYK Oleksandr Petrovych – lecturer at the Department of Art Disciplines of the Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Zakarpattia Regional Council, Honored Artist of Ukraine.

Circle of scientific interests: professional training of specialists in the field of culture and art.

MELNYCHUK Oleg Troyanovich – lecturer at the Department of Art Disciplines of the Municipal Institution of Higher Education «Academy of Culture and Arts» of the Transcarpathian Regional Council.

Circle of scientific interests: professional training of specialists in the field of culture and art.

Стаття надійшла до редакції 09.05.2026 р.

УДК 37.018.262:004.738.5

DOI: https://doi.org/10.59694/ped_sciences.2026.24.051

АТРОШЕНКО Тетяна Юріївна –

доктор філософії, доцент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-7033-5082>

e-mail: spdo@ukr.net

КІРОВА Дар'я Олексіївна –

здобувачка IV курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

ORCID iD: <https://orcid.org/0009-0002-3885-1460>

e-mail: kirova.daria@msspu.edu.ua

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

АТРОШЕНКО Тетяна Юріївна, КІРОВА Дар'я Олексіївна. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ БУЛІНГУ В ПІДЛІТКОВОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Стаття присвячена теоретичному обґрунтуванню булінгу як складного соціально-психологічного явища у підлітковому середовищі. Актуальність дослідження зумовлена сучасними соціальними трансформаціями українського суспільства, воєнними подіями, посиленням інформаційного впливу та змінами у системі міжособистісних взаємин, що актуалізує проблему забезпечення безпечного освітнього середовища та захисту психічного здоров'я підлітків.

Ключові слова: «підлітковий вік», «булінг», «цькування», «соціально-психологічне явище», «соціальна взаємодія», «освітнє середовище», «соціальна робота».

ATROSHENKO Tetyana Yuriivna, KIROVA Darya Oleksiivna. THEORETICAL PRINCIPLES OF RESEARCHING BULLYING IN THE TEENAGER ENVIRONMENT

The article is devoted to the theoretical substantiation of bullying as a complex socio-psychological phenomenon in the adolescent environment. The relevance of the study is due to

modern social transformations of Ukrainian society, military events, increased information influence and changes in the system of interpersonal relationships, which actualizes the problem of ensuring a safe educational environment and protecting the mental health of adolescents.

The article emphasizes that adolescence is a critical period of personality formation, the formation of the «I-concept», a system of values and social relationships, which causes increased vulnerability to negative social influences, in particular bullying. The legal framework of Ukraine (the Law of Ukraine «On Education», «On the Protection of Childhood»), as well as the scientific approaches of domestic and foreign researchers to determining the essence of bullying, its structure, signs, forms and types of manifestation, are analyzed. It is substantiated that bullying is a systemic phenomenon that includes the interaction of the bully, the victim and observers and is characterized by systematicity, intentionality and an imbalance of power. Special attention is paid to various forms of bullying, in particular physical, psychological, social and cyberbullying, as well as their transformation in the digital environment. It is proven that bullying has multidimensional psychosocial consequences for all participants in the process, including reduced self-esteem, the development of anxiety and depression, the formation of deviant behavior patterns and impaired social adaptation. It is concluded that a comprehensive theoretical understanding of bullying is a necessary prerequisite for the development of effective measures for its prevention and the creation of a safe educational environment.

Keywords: «adolescence», «bullying», «harassment», «social and psychological phenomenon», «social interaction», «educational environment», «social work».

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується динамічними соціальними змінами, трансформацією системи міжособистісних взаємин та посиленням впливу інформаційного середовища на підростаюче покоління. У таких умовах особливої ваги набуває проблема забезпечення безпечного соціального та освітнього простору для дітей і підлітків, збереження їхнього психічного здоров'я та гармонійного розвитку особистості. Одним із найбільш поширених деструктивних явищ у підлітковому середовищі є булінг, який негативно впливає на процес соціалізації, міжособистісні взаємини та формування особистості. З огляду на зростання випадків агресивної поведінки серед підлітків, актуалізується потреба у ґрунтовному теоретичному аналізі цього явища.

Важливим аспектом дослідження є визначення вікових меж підліткового періоду. Відповідно до п.п. 1 п. 3 Закону України «Про охорону дитинства», підлітком вважається дитина віком від 10 до 18 років [3]. У міжнародному правовому полі, зокрема у Конвенції ООН про права дитини, підлітковий вік охоплює період від 10 до 19 років із розподілом на ранній (10-14 років) та пізній (15-19 років) етапи [5]. Таке нормативне визначення підкреслює тривалість і складність цього вікового періоду, який характеризується інтенсивними біологічними, психологічними та соціальними змінами.

Науковці розглядають підлітковий вік як один із найбільш складних етапів розвитку

особистості, як перехідний період між дитинством і дорослістю, що супроводжується суттєвими змінами у біологічній, когнітивній та емоційній сферах. Ключовою проблемою цього віку є конфлікт між формуванням ідентичності та рольовою невизначеністю, що підвищує вразливість підлітка до негативних соціальних впливів. Наголошено на психологічній напруженості цього періоду, зумовленій невідповідністю між соціальними вимогами та можливостями підлітка, що створює передумови для виникнення конфліктів та агресивних форм поведінки.

Нормативно-правове визначення булінгу закріплено у Законі України «Про освіту», де він розглядається як діяння учасників освітнього процесу, що характеризуються систематичністю, наявністю сторін (кривдник, потерпілий, спостерігачі) та наслідками у вигляді психологічної, фізичної чи соціальної шкоди [2]. Таке визначення узгоджується з науковими підходами та підкреслює комплексний характер цього явища.

Актуальність проблеми булінгу зумовлюється його значним впливом на психосоціальний розвиток підлітків. У цей період активно формується «Я-концепція», система цінностей і поведінкових установок, тому будь-які прояви агресії можуть мати довготривалі наслідки. Окремої уваги заслуговує різноманітність форм прояву булінгу, що ускладнює його своєчасне виявлення.

Отже, проблема булінгу в підлітковому середовищі є складним і багатовимірним соціально-психологічним явищем, що має

значний вплив на розвиток особистості. Її актуальність зумовлена як поширеністю цього явища, так і його негативними наслідками для всіх учасників взаємодії. Необхідність теоретичного осмислення булінгу передбачає уточнення його сутності, ознак і структурних компонентів, що створює підґрунтя для розробки ефективних заходів соціальної профілактики та подолання цього явища у підлітковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові підходи вітчизняних і зарубіжних учених, присвячені вивченню феномену булінгу в підлітковому середовищі як складного соціально-психологічного явища. Аналіз наукових джерел засвідчує міждисциплінарний характер цієї проблематики, що розглядається в межах педагогіки, психології, соціології та соціальної роботи, а також дає змогу виокремити основні напрями її наукового осмислення. Теоретичні підходи до визначення сутності булінгу як форми агресивної поведінки та специфічної соціальної взаємодії представлені у працях А. Булей, Д. Галстеда, Б. Колорозо, Д. Лейна, К. Максьома, Д. Ольвеуса, В. Бесага, де булінг трактується як систематичне переслідування, форма насильства та взаємодія, що характеризується вираженням дисбалансом сил. Психологічні особливості підліткового віку, які зумовлюють підвищену вразливість до булінгу, досліджуються І. Вестою, І. Кардіаною, Н. Харченко, а також обґрунтовуються у теорії психосоціального розвитку Е. Еріксона, який визначає кризу ідентичності як ключову характеристику цього вікового періоду.

Структурні компоненти булінгу, зокрема ролі його учасників (булер, жертва, спостерігачі), розкриті у працях Л. Міхеевої та С. Чорного, які підкреслюють значення соціальної взаємодії та групової динаміки у виникненні та підтримці ситуацій цькування.

Ознаки та критерії булінгу як специфічного виду насильства досліджуються О. Ожійовою, О. Мойзріст, Л. Шатирко, які виокремлюють його ключові характеристики: систематичність, навмисність дій, нерівність сторін та спричинення фізичної або психологічної шкоди. Класифікації видів і форм прояву булінгу представлені у працях А. Кваші, О. Мойзріст, Г. Піщенко, О. Соловей, Л. Шатирко, які пропонують розглядати булінг за різними критеріями: характером впливу (фізичний, психологічний), способом взаємодії (прямий, непрямий), рівнем усві-

домлення, кількістю учасників і формами прояву, включаючи кібербулінг.

Психосоціальні наслідки булінгу для його учасників (жертв, булерів і спостерігачів) висвітлені у дослідженнях М. Чорного, О. Ковальчук, О. Куль, Н. Мишко, К. Седих, О. Скубій, В. Теслюка, В. Шевчука, Е. Роланда, Т. Ідсе, К. Рігбі, які доводять багатовимірний вплив цього явища на когнітивний, емоційний, соціальний і фізіологічний розвиток підлітка.

Аналіз наукових досліджень свідчить про значний інтерес учених до проблеми булінгу в підлітковому середовищі, зокрема до його психологічних механізмів, соціальних чинників виникнення та наслідків для особистісного розвитку. Водночас, попри значну кількість теоретичних напрацювань, питання комплексного осмислення булінгу як соціально-педагогічної проблеми, а також обґрунтування ефективних напрямів його профілактики, особливо із застосуванням сучасних підходів у соціальній роботі, залишаються недостатньо розробленими.

Мета статті – теоретично обґрунтувати сутність булінгу в підлітковому середовищі, здійснити аналіз наукових підходів до визначення його змісту, структури, ознак, видів і форм прояву, а також узагальнити психосоціальні наслідки цього явища як підґрунтя для визначення ефективних напрямів соціальної профілактики булінгу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасне українське суспільство функціонує в умовах складних соціальних трансформацій, зумовлених воєнними подіями, зростанням соціальної напруженості, змінами у системі міжособистісних взаємин та активним впливом інформаційного середовища. У таких умовах особливої актуальності набуває проблема забезпечення безпечного освітнього та соціального простору для дітей і підлітків, збереження їхнього психічного здоров'я та формування гармонійної особистості. Одним із найпоширеніших деструктивних явищ у підлітковому середовищі є булінг, який негативно впливає на процес соціалізації, систему міжособистісних взаємин і становлення особистості.

Відповідно до Закону України «Про охорону дитинства», підлітком визначається дитина віком від 10 до 18 років [3]. У Конвенції про права дитини підкреслюється, що цей віковий період є важливим етапом формування особистості, соціальної ідентичності та системи цінностей [5]. Це свідчить про складність і багатовимірність підліт-

кового віку, який супроводжується значними біологічними, психологічними та соціальними змінами, що, у свою чергу, створює передумови для виникнення соціальних ризиків, зокрема булінгу.

Психологічні особливості підліткового віку зумовлюють підвищену чутливість до соціальних впливів. Згідно з теорією психо-соціального розвитку Е. Еріксона, ключовим завданням цього періоду є формування ідентичності, що супроводжується внутрішніми конфліктами, емоційною нестабільністю та пошуком власного «Я» [15, с. 13]. Н. Харченко підкреслює, що підлітковий вік характеризується інтенсивними психічними змінами, емоційною нестійкістю та невідповідністю між соціальними вимогами і можливостями особистості, що підвищує ризик виникнення конфліктних ситуацій [13, с. 14].

У науковому дискурсі булінг розглядається як складне соціально-психологічне явище. У «Словнику іншомовних слів» він визначається як систематичне агресивне переслідування та цькування із застосуванням сили з метою домінування або примусу [12, с. 248]. Таке трактування акцентує на ключових характеристиках булінгу – систематичності, навмисності та агресивному характері дій.

У працях А. Брухлея булінг визначається як «тривалий процес заподіяння шкоди, страху або занепокоєння шляхом агресивної поведінки» [1, с. 121], тоді як К. Максью розглядає його як форму соціальної взаємодії, у якій «сильніша або авторитетніша особа систематично переслідує слабшу» [7, с. 313]. У зарубіжній науковій традиції Д. Олвеус визначає булінг як ситуацію, у якій «учень піддається негативним діям з боку одного або кількох учнів» [6, с. 447], акцентуючи увагу на повторюваності та дисбалансі сил.

Таким чином, аналіз наукових підходів дозволяє стверджувати, що булінг є не поодиноким актом агресії, а системним соціально-психологічним явищем, яке формується у процесі взаємодії в групі та має виражений деструктивний вплив на особистість підлітка. Його дослідження потребує міждисциплінарного підходу, що інтегрує педагогічні, психологічні та соціальні аспекти.

Подальший науковий аналіз булінгу передбачає його розгляд як структурованого соціально-психологічного процесу, що включає чітко визначені ролі учасників і специфічні механізми взаємодії. У цьому контексті особливого значення набуває визначення його структурних компонентів, що

дозволяє інтерпретувати булінг не як хаотичні прояви агресії, а як системне явище, яке відтворюється у підлітковому середовищі.

У наукових дослідженнях підкреслюється, що булінг неможливий без наявності трьох ключових ролей: булера (кривдника), жертви та спостерігачів. Зокрема, Л. Міхеева та С. Чорний зазначають, що «булінг як соціально-психологічне явище передбачає взаємодію між кривдником, жертвою та спостерігачами, які прямо або опосередковано впливають на перебіг ситуації» [8, с. 57]. Такий підхід дає змогу розглядати булінг як груповий процес, що підтримується соціальним середовищем.

Булер (кривдник) визначається як особа, яка ініціює або систематично здійснює агресивні дії щодо іншого підлітка. Дослідники підкреслюють, що для булерів характерними є прагнення до домінування, демонстрація сили або соціального статусу, а також використання різних форм впливу – фізичного, психологічного чи соціального [8, с. 57]. Така поведінка часто виступає способом самоствердження у групі однолітків.

Жертва булінгу – це підліток, який зазнає систематичного приниження, переслідування або насильства. За визначенням науковців, «жертви булінгу характеризуються емоційною вразливістю, зниженою самооцінкою та відчуттям соціальної ізоляції» [8, с. 57]. Тривале перебування у цій ролі призводить до негативних наслідків для психоемоційного стану та соціального розвитку особистості.

Особливу роль у структурі булінгу відіграють спостерігачі. Вони можуть як підтримувати булера, так і залишатися пасивними або ставати на захист жертви. Науковці підкреслюють, що «позиція спостерігачів значною мірою визначає подальший розвиток ситуації булінгу» [8, с. 58], оскільки саме їхня реакція або її відсутність сприяє закріпленню агресивної поведінки в групі.

Нормативно-правове закріплення структури булінгу відображено у Законі України «Про освіту», де булінг (цькування) визначається через сукупність ключових ознак, зокрема наявність сторін взаємодії (кривдник, потерпілий, спостерігачі), систематичність дій, а також спричинення психічної, фізичної чи соціальної шкоди [2]. Таким чином, законодавче визначення кореспондує з науковими підходами до розуміння булінгу та підкреслює його комплексний і багатовимірний характер як соціально-педагогічного явища.

Поряд із визначенням структурних компонентів, суттєвого значення набуває аналіз основних ознак булінгу, що дозволяє чітко відмежувати його від епізодичних конфліктів або ситуативних проявів агресії у міжособистісній взаємодії. Так, О. Ожйова наголошує, що булінг характеризується «навмисністю дій, систематичністю, тривалістю впливу та спричиненням шкоди жертві» [9, с. 160]. У свою чергу, Л. Шатирко та О. Мойзріст акцентують увагу на тому, що визначальними ознаками цього явища є «повторюваність, нерівність сил та деструктивний характер взаємодії» [14, с. 7].

Узагальнення наведених підходів дає підстави розглядати булінг як цілісну систему соціальної взаємодії, що функціонує на основі стабільних структурних ролей та стійких поведінкових характеристик. Його системний аналіз дозволяє глибше розкрити механізми виникнення, відтворення та закріплення агресивних практик у підлітковому середовищі, що є важливим теоретичним підґрунтям для подальшої розробки ефективних профілактичних і корекційних заходів.

Не менш важливим напрямом теоретичного осмислення булінгу є його класифікація за видами та формами прояву, що забезпечує більш глибоке розуміння варіативності механізмів реалізації агресивної поведінки у підлітковому середовищі. У науковій літературі підкреслюється, що булінг не є однорідним явищем, а проявляється у різноманітних формах, які можуть взаємодоповнювати одна одну та трансформуватися залежно від соціального контексту та умов міжособистісної взаємодії.

Одним із базових підходів до класифікації булінгу є його поділ на фізичний і психологічний. Так, Л. Шатирко та О. Мойзріст зазначають, що «фізичний булінг проявляється у нанесенні тілесних ушкоджень, тоді як психологічний охоплює образи, приниження, залякування та соціальну ізоляцію» [14, с. 13]. Дослідники підкреслюють, що саме психологічний булінг є більш поширеним і водночас складнішим для виявлення, оскільки часто має прихований, латентний характер.

До основних форм психологічного булінгу відносять вербальні образи, поширення чуток, ігнорування, бойкот, соціальне виключення та приниження гідності особи. Окремим сучасним різновидом цього явища є кібербулінг, який реалізується за допомогою цифрових технологій і соціальних мереж. Кібербулінг характеризується «анонімністю,

тривалістю впливу та можливістю охоплення широкої аудиторії», що значно посилює його деструктивний вплив на психоемоційний стан підлітків.

Інший підхід до класифікації булінгу запропонований А. Квашею, яка розрізняє прямий і непрямий булінг. Прямий булінг проявляється у відкритих формах агресії – фізичних нападах, вербальних образах або погрозах, тоді як непрямий передбачає «соціальне виключення, ізоляцію або приховані маніпуляції у групі» [4, с. 122]. Такий поділ дозволяє враховувати як явні, так і латентні механізми агресивної взаємодії.

Більш комплексну класифікацію пропонують Г. Піщенко та О. Соловей, які виокремлюють кілька критеріїв аналізу булінгу. Зокрема, за кількістю учасників він може бути індивідуальним або груповим, за рівнем усвідомлення – усвідомленим або неусвідомленим, а за формами прояву – фізичним, психологічним, економічним або сексуальним [10, с. 43–44]. Такий підхід відображає багатовимірність булінгу та його здатність трансформуватися залежно від соціального контексту.

Нормативно-правове поле також відображає розширене розуміння форм булінгу. Так, у Законі України «Про освіту» зазначено, що булінг може проявлятися у формах психологічного, фізичного, економічного та сексуального насильства, у тому числі із застосуванням електронних комунікацій [2]. Це свідчить про офіційне визнання кібербулінгу як повноцінної форми цього соціального явища.

Класифікація булінгу дозволяє систематизувати його прояви та окреслити основні напрями його впливу на особистість підлітка. Різноманітність форм і механізмів булінгу ускладнює його своєчасне виявлення та профілактику, що зумовлює необхідність комплексного, міждисциплінарного підходу до його дослідження. Узагальнення наукових позицій підтверджує, що булінг є багатовимірним соціально-психологічним процесом, який охоплює різні рівні міжособистісної взаємодії та потребує системного теоретичного аналізу.

Булери також зазнають негативних наслідків участі у булінгу. Результати наукових досліджень свідчать, що агресивна поведінка сприяє формуванню стійких девіантних моделей соціалізації. К. Седих та Н. Мишко наголошують, що «підлітки-аг्रेसори мають підвищений ризик прояву асоціальної поведінки та труднощів у

побудові міжособистісних відносин у майбутньому» [11, с. 192]. Для них характерними є прагнення до домінування, конфліктність та порушення соціальних норм, що у перспективі може підвищувати ризик соціальної дезадаптації та девіантної поведінки.

Таким чином, психосоціальні наслідки булінгу мають комплексний характер і охоплюють когнітивну, емоційну, соціальну та соматичну сфери розвитку підлітка. Вони проявляються у зниженні самооцінки, формуванні дезадаптивних моделей поведінки, розвитку тривожних і депресивних станів, а також порушенні системи соціальних зв'язків. Це обґрунтовує необхідність комплексного, міждисциплінарного підходу до профілактики булінгу та формування безпечного освітнього середовища.

Узагальнення наукових підходів до дослідження булінгу в підлітковому середовищі дає підстави розглядати його як багаторівневе соціально-психологічне явище, детерміноване сукупністю індивідуальних, міжособистісних і соціальних чинників.

Важливу роль у його виникненні відіграють вікові особливості підлітків, зокрема прагнення до самоствердження, емоційна нестабільність, підвищена чутливість до оцінки з боку однолітків і формування ідентичності. У поєднанні з несприятливими соціальними умовами – недостатнім рівнем підтримки з боку дорослих, конфліктністю середовища або низьким рівнем соціально-ціннісної культури – ці чинники можуть сприяти закріпленню агресивних моделей поведінки.

Загалом теоретичне осмислення проблеми булінгу створює наукове підґрунтя для розробки ефективних профілактичних стратегій. Комплексний підхід до його подолання передбачає врахування вікових і психологічних особливостей підлітків, соціальних детермінант агресивної поведінки та необхідності формування безпечного й підтримувального освітнього середовища.

Висновки та перспективи подальших розвідок напрямку. Результати теоретичного аналізу дозволяють розглядати булінг як структуровану систему взаємодії, що включає ролі булера, жертви та спостерігачів. Кожен із зазначених учасників виконує специфічну функцію у відтворенні та підтриманні цього явища. Особливого значення набуває соціальна позиція спостерігачів, оскільки саме їхня реакція або її відсутність може як сприяти припиненню булінгу, так і закріплювати його у групі як допустиму

модель поведінки. Таким чином, проведене дослідження створює теоретичне підґрунтя для подальшого наукового опрацювання проблеми булінгу та може бути використане у розробці практичних механізмів його профілактики в системі соціальної роботи та освіти.

Перспективи подальших наукових розвідок доцільно пов'язувати з емпіричним вивченням ефективності профілактичних програм, дослідженням особливостей кібербулінгу в сучасному цифровому середовищі, а також розробкою інтегрованих моделей соціально-педагогічного впливу на учасників булінг-ситуацій. Окремого аналізу потребує роль сім'ї, освітнього середовища та цифрових платформ у формуванні або запобіганні агресивної поведінки підлітків.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ

1. Брухлей А. М. Булінг у підлітковому середовищі. Психолого-педагогічні координати розвитку особистості: зб. наук. матеріалів IV Міжнар. наук.-практ. конф. (Полтава, 1–2 черв. 2023 р.). Полтава, 2023. С. 34–38.
2. Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
3. Закон України «Про охорону дитинства» від 26.04.2001 № 2402-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2402-14#Text>
4. Кваша А. Булінг: поняття і сутність. Актуальні питання гуманітарних наук. 2021. Т. 2, вип. 45. С. 121–125.
5. Конвенція про права дитини від 20.11.1989 № 995_021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text
6. Лисенкова І. П., Острополец І. Ю., Патрушева Л. О. Проблема шкільного булінгу серед підлітків. Ольвійський форум – 2024: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі. XXI Міжнародна наукова конференція. Теоретико-методологічні основи розвитку когнітивної та емоційної сфер як фактор психічного здоров'я особистості, Миколаїв, 23 черв. 2024. С. 69–73.
7. Максѡм К. В. Особливості булінг-структури в підлітковому віці. Актуальні проблеми психології. Т. VI. Вип. 16. Київ–Житомир, 2019. С. 312–318.
8. Міхеєва Л., Чорний С. Особливості та прояви шкільного булінгу. Physical culture and sport: scientific perspective. 2024. Т. 2, № 1. С. 55–60.
9. Ожійова О. М. Булінг. Шкільний булінг: поняття та основні форми. Вчені записки ХГУ «НУА». 2009. Т. XV. С. 158–163.
10. Піщенко Г. І., Соловей О. О. Поняття, ознаки та види булінгу. Матеріали міжнародної наук. конф. Тернопіль, 2022. С. 42–45.

11. Седих К. В., Мишко Н. М. Психологічні наслідки булінгу. Психологія і особистість. 2022. Т. 2, № 22. С. 186–198.
12. Словник іншомовних слів / за ред. О.С. Мельничука. Київ : Головна редакція «Українська радянська енциклопедія» (УРЕ), 1974. 776 с.
13. Харченко Н. В. Підлітки: від дитинства до дорослості. Шкільний світ. 2018. № 18. С. 13–18.
14. Шатирко Л. О., Мойзріст О. М. Психологічні засоби запобігання булінгу. Київ: Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2023. 46 с.
15. Erikson E. H. Identity: Youth and Crisis. New York: Norton, 1968.

REFERENCES

1. Brukhley, A. M. (2023). *Bulinh u pidlitkovomu seredovyschi. Psykholoho-pedahohichni koordynaty rozvytku osobystosti*. [Bullying in the adolescent environment. Psychological and pedagogical coordinates of personality development]. Poltava.
2. *Zakon Ukrainy «Pro osvitu»*. (2017). vid 05.09.2017 № 2145-VIII. [Law of Ukraine «On Education»].
3. *Zakon Ukrainy «Pro okhoronu dytynstva»*. (2001). vid 26.04.2001 № 2402-III. [Law of Ukraine «On Protection of Childhood»].
4. Kvasha, A. (2021). *Bulinh: ponyattya i sutnist'. Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk*. [Bullying: concept and essence. Current issues in the humanities].
5. *Konventsia pro prava dytyny*. (1989). vid 20.11.1989 № 995_021. [Convention on the Rights of the Child].
6. Lysenkova, I. P., Ostroplets, I. Y., Patrusheva, L. O. (2024). *Problema shkilnoho bulinhu sered pidlitkiv. Olviysky forum – 2024: stratehiyi krayin Prychornomorskoho rehionu v heopolitychnomu prostori*. [The problem of school bullying among adolescents. Olbia Forum – 2024: strategies of the countries of the Black Sea region in the geopolitical space. XXI International Scientific Conference]. Mykolayiv.
7. Maksom, K. V. (2019). *Osoblyvosti bulinh-struktury v pidlitkovomu vitsi. Aktualni problemy psykholohiyi*. [Peculiarities of bullying structure in adolescence. Current problems of psychology]. Kyiv–Zhytomyr.
8. Mikheyeva, L., Chorny, S. (2024) *Osoblyvosti ta proyavy shkilnoho bulinhu. Physical culture and sport: scientific perspective*. [Features and manifestations of school bullying].
9. Ozhyyova, O. M. (2009). *Bulinh. Shkilnyy bulinh: ponyattya ta osnovni formy*. [Bullying. School bullying: concept and main forms].

10. Pishchenko, H. I., Solovey, O. O. (2022). *Ponyattya, oznaky ta vydy bulinhu*. [The concept, signs and types of bullying].
11. Sedykh, K. V., Myshko, N. M. (2022). *Psykhologichni naslidky bulinhu*. [Psychological consequences of bullying. Psychology and personality].
12. *Slovyk inshomovnykh sliv*. (1974). [Dictionary of foreign words]. Kyiv.
13. Kharchenko, N. V. (2028). *Pidlitky: vid dytynstva do doroslости. Shkilnyy svit*. [Adolescents: from childhood to adulthood].
14. Shatyrko, L. O., Moyzrist, O. M. (2023). *Psykhologichni zasoby zapobihannya bulinhu*. [Psychological means of preventing bullying]. Kyiv.
15. Erikson, E. H. (1968). *Identychnist': molod' i kryza*. [Identity: Youth and Crisis]. New York.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

АТРОШЕНКО Тетяна Юрївна – доктор філософії, доцент кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: технології соціальної роботи, арттерапія в роботі з різними групами клієнтів, сучасні комунікаційні технології в соціальній роботі.

КІРОВА Дар'я Олексіївна – здобувачка 4 курсу першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 231 Соціальна робота, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького.

Наукові інтереси: соціально-педагогічна підтримка підлітків, розробка квестів, настільних ігор та творчих завдань для використання у сфері соціальної роботи, студентське самоврядування.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

ATROSHENKO Tetyana Yurievna – Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of Preschool Education and Social Work, Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky.

Circle of scientific interests: social work technologies, art therapy in working with different groups of clients, modern communication technologies in social work.

KIROVA Darya Alekseevna – 4th year student of the first (bachelor's) level of higher education, specialty 231 Social Work, Melitopol State Pedagogical University named after Bohdan Khmelnytsky.

Circle of scientific interests: socio-pedagogical support of adolescents, development of quests, board games and creative tasks for use in the field of social work, student self-government.

Стаття надійшла до редакції 10.05.2026 р.